

користувати всі форми соціально-психологічної підтримки учасникам бойових дій комплексно, розробляти цілісну систему надання психологічної допомоги.

Висновки. Враховуючи, що 2014 рік у нашій країні оголошено роком вшанування учасників бойових дій та з урахуванням теперішніх подій, пов'язаних із проведенням так званої АТО в деяких регіонах України, важливо здійснювати наукові та прикладні пошуки нових (для вітчизняної системи соціальної роботи) методів соціально-психологічної допомоги та послуг для цієї категорії населення. Перспективою подальших пошуків буде створення реабілітаційної програми для колишніх воїнів-інтернаціоналістів та сучасних учасників бойових дій, в основу якої буде покладено метод психологічного дебрифінгу.

Список використаних джерел

1. *Лесков В. О.* Психологічна реабілітація військовослужбовців запасу в системі мінімізації виявів негативних психологічних наслідків локальних воєнних конфліктів / В. О. Лесков // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2006. – Т. VIII, вип. 3. – С. 191–197.
2. *Паронянц Т. П.* Виникнення і прояв післятравматичних стресових розладів у працівників органів внутрішніх справ в умовах виконання миротворчої місії ООН (на прикладі колишньої Югославії) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Т. П. Паронянц. – Х., 2004. – 18 с.
3. *Про організаційні заходи щодо застосування Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”* [Електронний ресурс] : Постанова КМУ від 8 лютого 1994 р. № 63 : станом на 27.07.2009. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/63-94-p>.
4. *Кривоконь Н. І.* Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи : монографія / Н. І. Кривоконь. – Х., 2011. – 480 с.
5. *Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту* [Електронний ресурс] : Закон України : станом на 28.06.2013. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
6. *Психологические основы реабилитации инвалидов военной службы* [Электронный ресурс] / О. И. Петрова, Н. Б. Шабалина, Н. Ю. Сысоева, Д. Л. Кикозашвили. – Режим доступа : <http://www.invalidnost.com/forum/11-1078-1>.

УДК 37.013.77

Ю.В. Наумова, бакалавр психології

Науковий керівник: **Н.І. Кривоконь**, д-р психол. наук

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

СТАВЛЕННЯ ДО ГРОШЕЙ ЯК ЧИННИК МОТИВАЦІЇ ДО УСПІХУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Публікація присвячена висвітленню особливостей ставлення до грошей як чинника мотивації до успіху у студентів-психологів I та IV курсів університету. Вивчення потребнісно-мотиваційної сфери студентів-психологів продемонструвало найбільш актуальні і незадоволені їх потреби. Наведено дані, що демонструють результати експериментального дослідження ставлення до грошей та зв'язок цього ставлення із мотивацією до успіху. У дослідженні виявилась відсутність прагнень у майбутніх психологів до заробітку як такого.

Ключові слова: економічна соціалізація, ставлення до грошей, мотивація до успіху.

Публикация посвящена рассмотрению особенностей отношения к деньгам как фактора мотивации к успеху у студентов-психологов I и IV курсов университета. Изучение потребностно-мотивационной сферы студентов-психологов продемонстрировало наиболее актуальные и неудовлетворенные их пот-

ребности. Приведены данные, демонстрирующие результаты экспериментального изучения отношения к деньгам и связь этого отношения с мотивацией к успеху. В исследовании выявилось отсутствие стремлений у будущих психологов к заработку как таковому.

Ключевые слова: экономическая социализация, отношение к деньгам, мотивация к успеху.

The publication is devoted to features related to the money as a motivating factor to the success of the students - psychologists of university first and fourth year. Study of need - motivational sphere psychology students showed the most relevant and unhappy with their needs. These data show the results of the pilot study attitude to money and communication of attitude with the motivation to succeed. The study was the lack of aspirations for future psychologists to earnings as such.

Key words: economic socialization, attitude to money, the motivation to succeed.

Постановка проблеми. Наша країна нині активно намагається перейти до ринкової економіки. За цих умов вплив соціально-психологічних аспектів на економічну соціалізацію людей різного віку значно зростає, оскільки відбувається різка зміна загальноприйнятих цінностей та норм, пов'язаних з економікою. В окремих групах також змінюються їх уявлення про те, які блага (багатство, влада, різні способи придбання доходу та інше) найбільш важливі або, навпаки, не значущі для них. Отже, внаслідок змін щодо змісту і механізмів економічної соціалізації коригуються й уявлення людей про те, яка економічна поведінка для них бажана і прийнятна.

Студенти – це активні суб'єкти монетарних відносин. Саме у представників цієї соціальної групи можна спостерігати сприйняття нових знань з економіки та зміну попередніх. Загальновідомо, що у студентів-психологів, насамперед, виражена гуманітарна направленість. Але вони також включені до економічних відносин суспільства, що зумовлює формування в них тієї чи іншої моделі професіоналізації взагалі та мотивації до успіху в досягненні професійних цілей зокрема. Ось чому викликає теоретичний і практичний інтерес дослідження ставлення до грошей у студентів-психологів як соціально-психологічного чинника економічної соціалізації.

У багатьох людей успіх співвідноситься з заробітком грошей, оскільки матеріальне забезпечення пов'язано з мотивацією до успіху. Гроші – це мотиватор успіху. Специфіка гуманітаріїв – гуманність (це первинне), а гроші – на другому плані (вторинне). Тому важливо виявити, як у студентів-психологів ставлення до грошей співвідноситься з мотивацією до успіху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожним роком інтерес до проблеми економічної соціалізації зростає і, відповідно, збільшується кількість теоретичних і емпіричних досліджень.

Проблема економічної соціалізації для зарубіжної психології не настільки нова, як для вітчизняної. У зарубіжній літературі можна виявити ціле різноманіття досліджень і підходів на цю тему [17; 18]. Для вітчизняної психології ця галузь досить нова, але разом з тим з кожним роком інтерес до цієї теми зростає і з'являються все нові та нові дослідження з цього питання [7; 11].

Узагальнюючи різноманітність визначень, можна стверджувати, що економічна соціалізація – процес і результат включеності індивіда у світ економічних відносин суспільства, в якому він живе [1; 2]. Засвоєння ним економічного досвіду суспільства, системи соціальних і економічних цінностей та активного перетворення цього досвіду. На формування економічних уявлень впливають: вік, стать, соціально-економічне становище сім'ї, в якій росте дитина, національно-культурні відмінності. Найбільш значущий чин-

ник – сім'я [6]. Виділяють етапи економічної соціалізації і придбання навичок і економічних уявлень людьми на цих етапах [3; 16]. До структури процесу економічної соціалізації входять три компоненти: когнітивний, ціннісний і поведінковий [1].

Одним із сучасних напрямків дослідження у межах економічної соціалізації є вивчення ставлення до грошей. Згідно з визначень психологів, ставлення до грошей – усвідомлене і суб'єктивно вибіркове уявлення про гроші, що виявляються у грошовій поведінці. Як економіко-психологічний феномен він представлений пізнавальним, емоційним і мотиваційно-вольовими компонентами, супроводжує соціальний обмін і здатний виконувати компенсаторно-терапевтичну функцію [4; 8; 12]. Ставлення до грошей залежить від таких складових, як форма грошей та їх значення. Готівка користується більшою довірою, ніж кредитки [5; 13; 14]. Значення грошей у житті в цілому (соціальний зміст) і значення грошей безпосередньо в моєму житті (індивідуальний сенс) сприймаються респондентами як два незалежних виміри [9; 10; 15].

Згідно з результатами численних експериментів людям із високим ступенем мотивації на досягнення успіху притаманна орієнтація на успіх та конкуренцію, вони намагаються піднятися по соціальній драбині й краще пам'ятають і знають те, що їм треба зробити. Також ці люди більш реалістично оцінюють свої шанси на успіх. Тому вони ставлять перед собою помірні цілі й покладаються більше на свої сили та ділові риси, на оптимальне докладання власних сил, аніж на щасливий збіг обставин [12].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження ставлення студентів-психологів різних років навчання до грошей та виявлення впливу ставлення до грошей на особливості їх мотивації до успіху.

Виклад основного матеріалу. Для більш глибокого розуміння ставлення до грошей студентів-психологів як чинника мотивації до успіху ми провели дослідження з використанням методик: ієрархія потреб (модифікація І.А. Акіндінова), шкала задоволеності життям Е. Дієнер (Адаптація – Д. А. Леонтєва), мотивація до успіху Т. Елерса, методика «Ставлення до грошей» А. Фернама (модифікація О.С. Дейнеки). Результатом є виділення чотирьох типів ставлення до грошей з урахуванням наукових напрацювань І.К. Зубіашвілі [8].

У дослідженні взяло участь 58 студентів I та IV курсів факультету психології ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Їх вік 16–17 та 20–21 років відповідно. З них студентів I курсу: юнаків – 4 та дівчат – 26, та студентів IV курсу: юнаків – 4 та дівчат – 24.

Дослідження проводилось упродовж лютого–квітня 2014 року. Була забезпечена цілкова конфіденційність результатів та висновків.

Якщо узагальнити отримані статистичні показники, можна дійти висновку, що найбільш актуальною і незадоволеною потребою як у студентів I, так і студентів IV курсів є потреба у самореалізації. Тобто для цих людей необхідно реалізувати себе і свій талант, важливою є творча праця, автономія, участь у прийнятті рішень. Для них важлива праця, яка їх надихає на виконання цієї роботи. У представників обох груп повністю задоволена потреба у безпеці. Це може свідчити про те, що студенти почувають себе безпечно, навчаючись у ВНЗ, у них є впевненість у завтрашньому дні. Ми можемо також спостерігати низький показник потреби у матеріальному становищі. Для цих студентів не є насамперед важливою та актуальною потребою заробляння грошей та кар'єрний ріст. Рівень задоволеності життям, що переважає, середній.

Незважаючи на домінування достатньо високих показників мотивації до успіху студентів-психологів I та IV курсів, можна побачити, що притаманне їм ставлення до грошей – тривожність та ощадливість. Тобто вони переживають, тривожаться про свої гроші, однак зберігають їх і накопичують. У той же час орієнтація на заробіток не виражена.

Згідно з кореляційним аналізом у студентів I курсу пов'язані між собою гроші, влада та повага, коли людина має гроші, як спосіб влади над іншими людьми, її поважають. Також пов'язані між собою матеріальне становище і заробіток. Для того, щоб володіти матеріальними благами, людям треба заробляти гроші. Чим більше заробіток, тим краще буде матеріальне становище. У IV курсу ми бачимо декілька кореляцій: мотивація до успіху та задоволеність життям, а також негативна кореляція з безпекою. Тобто ми можемо говорити, що людина почуває себе у небезпеці, коли вона намагається досягнути успіху. Але, досягнувши успіху, людина стає задоволена своїм життям. Тривожність не пов'язується із самореалізацією. Тобто із збільшенням рівня тривоги знижується успіх самореалізації.

Згідно з результатами факторного аналізу студенти I курсу почувають себе безпечно, коли задоволені всі їх потреби. Заробіток грошей супроводжується тривожністю та пов'язується із владою над іншими людьми. Мотивація до успіху також пов'язана із тривожністю та незадоволеністю своїм життям. У студентів IV курсу мотивація до успіху співвідноситься із задоволеністю життям і самореалізацією. Але досягати успіху для них небезпечно. Також мотивація до успіху не співвідноситься із матеріальним становищем. Для них важливо заощаджувати свої кошти. Заробіток грошей супроводжується тривожністю та пов'язується із владою над іншими людьми, але не пов'язується із самореалізацією. Ми бачимо гуманістичну лінію у студентів IV курсу: для них передусім важливо самореалізуватися, тобто знайти таку роботу, де можна проявляти себе творчо, допомагати людям, а потім уже заробляти гроші.

Отже, на цьому етапі дослідження можна підсумувати отримані результати таким чином. Однією з важливих складових Я-концепції індивіда, характеристикою його соціальної і персональної ідентичності є ставлення до грошей. Насамперед за допомогою інтеріоризації ставлення до грошей відбувається процес входження людини в економічні відносини суспільства, визначення її як суб'єкта економічної діяльності та формування економіко-психологічних властивостей особистості.

Але важливим є й інший аспект самореалізації особистості як професіонала – наявність двох груп мотивуючих факторів: особистих і соціальних. Важливо, щоб ці дві складові мотивації були у рівновазі: особистісні уявлення про себе у професії та соціальне призначення цієї трудової діяльності. Такий стан називається професійною ідентичністю.

Під час формування економічної свідомості психологів процес успішної професіоналізації повинен включати гармонічне поєднання гуманістичних цінностей цієї професійної діяльності з усвідомленням себе як суб'єкта ринкових економічних відносин. Однак попереднє оцінювання отриманих даних свідчить, що майбутні фахівці-психологи не мають достатніх, адекватних ринковим умовам уявлень про гроші як чинника їх мотивації до успіху. З одного боку, це може свідчити про їх високий рівень гуманістичної спрямованості, а з іншого, – про неготовність до власного заробітку та бажання інтегруватися в ринкові умови.

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного дослідження стосовно особливостей ставлення до грошей студентів-психологів та його впливу на мотивацію до успіху ми дійшли до таких висновків.

1. Теоретичний аналіз економічної соціалізації, ставлення до грошей та мотивації до успіху показав досить високий рівень наукового інтересу до цих понять, що зумовлено активним розвитком ринкових відносин. Було встановлено, що більшістю авторів економічна соціалізація розглядається як процес і результат включеності індивіда у світ економічних відносин суспільства, в якому він живе. У процесі цієї моделі соціалізації відбувається засвоєння особистістю економічного досвіду суспільства, системи соціальних та економічних цінностей, а також активне перетворення цього досвіду. Ставлення до грошей тлумачиться як усвідомлене і суб'єктивно вибіркове уявлення про гроші, що виявляється у так званій «грошовій поведінці». У багатьох людей успіх співвідноситься з рівнем заробітку грошей, які часто і є основним мотиватором успіху.

2. Вивчення потребнісно-мотиваційної сфери студентів-психологів продемонструвало, що найбільш актуальною і незадоволеною потребою як у студентів I, так і у студентів IV курсів є потреба у самореалізації. Повністю задоволеною виявилася потреба у безпеці. Однак було встановлено досить низький показник прояву матеріальних потреб, а рівень задоволеності життям, що переважає, середній. Це може свідчити про те, що у процесі навчання відбувається орієнтація студентів більшою мірою на духовні, ніж на матеріальні цінності. Що, власне, може пояснюватися гуманістичним спрямуванням фаху. Незважаючи на домінування достатньо високих показників мотивації до успіху студентів-психологів обох курсів, можна побачити, що притаманне їм ставлення до грошей – тривожність та ощадливість. Тобто вони переживають, піклуються про своє матеріальне становище. Виявилася також тенденція до збереження та накопичення грошей. У той же час орієнтація на заробіток у досліджуваних поки що не виражена. Заробіток грошей супроводжується в них тривожністю та пов'язується із владою над іншими людьми.

3. Було встановлено, що у студентів I курсу мотивація до успіху пов'язана із тривожністю та незадоволеністю своїм життям, що може пояснюватися як ситуаційними чинниками (адаптація, труднощі першої сесії тощо), так і ще недостатньо сформованими уявленнями про своє місце у майбутній професії. Привертає увагу виявлена гуманістична лінія у студентів IV курсу: для них передусім важливо самореалізуватися, тобто знайти таку роботу, де можна проявляти себе творчо, допомагати людям, а потім вже заробляти гроші. Отже, у студентів IV курсу мотивація до успіху співвідноситься із задоволеністю життям і самореалізацією, а не з матеріальним становищем.

Таким чином, наше дослідження дозволило глибше зрозуміти деякі наявні соціально-психологічні особливості економічної соціалізації молоді, що виявляються, зокрема, у відсутності прагнень у майбутніх психологів до заробітку як такого. З одного боку, це має позитивне значення з огляду на гуманістичні орієнтири майбутньої діяльності, однак з іншого, – в умовах ринкової економіки такий стан речей може привести до неспроможності самостійно утримувати себе за допомогою своєї професії. Вважаємо, що ця проблематика представляє інтерес та потребує подальшого детального вивчення, зокрема, серед студентів-випускників.

Список використаних джерел

1. Бадмаева С. В. Экономическая социализация людей разного возраста в современных условиях / С. В. Бадмаева // Экономическая психология в современном мире : сборник научных статей / отв. ред. А. Н. Лебедев. – М. : Экон-информ, 2012. – С. 9–30.

2. *Буренина С. Ю.* Влияние денег на процессы социализации современных подростков : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / С. Ю. Буренина. – СПб., 2000. – 22 с.
3. *Гусева Т. В.* Потребительское поведение детей старшего дошкольного возраста в процессе социализации [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология» / Т. В. Гусева. – Ярославль, 2005. – 24 с. – Режим доступа : <http://mymoney.pro/archives/945>.
4. *Дейнека О. С.* Символизация денег: опыт эмпирического исследования / О. С. Дейнека // Проблемы экономической психологии / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : ИП РАН, 2004. – Т. 1. – С. 207–241.
5. *Ефремов Е. Г.* Материальная удовлетворенность / Е. Г. Ефремов, М. Ю. Семенов // Омский научный вестник. – 2003. – № 2. – С. 207–210.
6. *Жилина Ж. А.* Психическая регуляция экономической социализации детей старшего дошкольного возраста [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 «Психология развития, акмеология», 19.00.07 «Педагогическая психология» / Ж. А. Жилина. – Владимир, 2005. – 24 с. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/psixologia-vozrasta/psihicheskaja-reguljacija-jekonomicheskoi-socializacii-detej-starshego-doshkolnogo.html>.
7. *Журавлева Н. А.* Психология социальных изменений. Ценностный подход / Н. А. Журавлева. – М. : Институт психологии РАН, 2013. – 524 с.
8. *Зубіашвілі І. К.* Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / І. К. Зубіашвілі. – К., 2009. – 17 с.
9. *Красикова И. Ю.* Психологические типы отношения к деньгам / И. Ю. Красикова. – М., 2005.
10. *Кричевский Р. Л.* Если Вы – руководитель... : элементы психологии менеджмента в повседневной работе / Р. Л. Кричевский. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Дело, 1996. – 384 с.
11. *Москаленко В. В.* Соціалізація собистості / В. В. Москаленко. – К. : Вища шк., 1986. – 198 с.
12. *Пакулина С. А.* Психологическая диагностика мотивации достижения успеха студентов в вузе / С. А. Пакулина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2008. – № 88. – С. 23–31.
13. *Семенов М. Ю.* Изучение отношения к деньгам: виды денег, уровни денег, позиции / М. Ю. Семенов // Интегративные тенденции в современной психологии : материалы Всероссийской научно-практической конференции молодых учёных (Уфа, 28 апреля 2011 г.) / отв. ред. С. И. Галяутдинова, И. Н. Нурлыгаянов. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2011. – С. 96–98.
14. *Семенов М. Ю.* Типология материально удовлетворенных и материально неудовлетворенных людей / М. Ю. Семенов // Омский научный вестник. – 2001. – № 15. – С. 142–145.
15. *Семенов М. Ю.* Методологический подход к изучению понятия “деньги” в структуре ценностей человека / М. Ю. Семенов // Современное общество : материалы научно-практической конференции (Омск, 29–30 октября 1999 г.). – Омск : ОмГУ, 1999. – С. 244.
16. *Фенько А. Б.* Дети и деньги: особенности экономической социализации / А. Б. Фенько // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 94–101.
17. *Furnharn A.* Children’s understanding of the economic world / A. Furnharn // Australian J. of Education. – 1986. – № 3. – P. 219–240.
18. *Furnharn A.* School children’s perception of economic justice: A cross-cultural comparison / A. Furnharn // J. of Economic Psychol. – 1987. – № 8. – P. 457–467.